

SZINDBÁD ALUVÁSA

Krúdy Gyula negyven éve halt meg

„Talán mindenütt voltam — írta Krúdy egyik írásában. — Báiban és temetésén. Erdőben és vízparton, bűnben és erényben. Sokat olvastam. Most elfáradtam.” Aztán elaludt. 40 esztendővel ezelőtt, 55 esztendőskorában. Halottas ágyánál gyertya égett; a villanyt már előbb kikapcsolták, mert nem tudott fizetni. A temetése azonban illetékes szindbádos életéhez: rengetegen álltak körül a sírját, megyéjebeli urak és pesti pincérek, zsokék, hullámosok és hervadó nők, Nyíregyházi Sára Elemér húzta búcsúzóul a kedves nótáját: *Vizik a menyasszony selyemágyát...* Aztán a muzsika is elhalt, évekig alig jelent meg róla írás, majd felfedezték a fiatalok, mint „ködlovagok” közt a vezért, aztán újra csend lett körülé. Majd újra ébresztették.

Későn jött romantikusnak csakúgy vélték, mint a szürrealisták korai elődjének. Rokontották Dickensszel, Turgenyevvel s Prousttal és Gide-roux-val is. A magyar irodalomban magányos volt. Témái érintkeztek ugyan a kortársakéival, de művészete más jellegű. Életmódja is. Még inkább „társadalmon kívüli” volt: szállodákban, olykor kakasos házakban lakott, lóversenyezett, kártyázott s huszártiszteket hajgált ki a kávéházból. Java férfikorában hajbakaptak érte az utcán a nők. Már életében legendák születtek tetteiről s máig hullámzó anekdoták. Élete majd oly rejtélyesnek tetszett, mint a művészete.

Különös életének azonban egyszerű a titka: nem volt semmi hajlandósága beállni a „kutyabőr kesztyűs dzsentrik” menetébe. Csakis „író akart lenni és semmi más”.

Bohémsága lázadás is volt: függetlenedés az úri, polgári kötöttségektől, az írás érdekében. Feljegyezték: a Petőfi Társaságba még 1923-ban sem ment el, pedig már 1913-ban beválasztották, de egy cigánylakodalomba a lányát is elvitte. Korának társadalmi szokásai nem kötötték, a családi élet „szertartásai” sem, a bort, a kártyát, s nőszenvédélyét is az írás alá rendelte. Rengeteget dolgozott: olykor napi 12 órán keresztül rőtta az apró lila betűket. Mintegy 140 kötetnyit írt.

Legkedvesebb alakja az álmok vizen hajózó Szindbád. Ezt az alakot írta holtáig, regényben és novellában, sok-sok változatban, holdas éji világlátásban. Krúdy Szindbádjá nem a viharos tengeren hánnyódnak, s nem a csodák tartományai felé evez. Arra hajózzat, amerre ifjúsága énekelt, felkeresi a gimnáziumot, a tánciskolát, amelyben az ünnepélyes próbabálok folytak, asszonyokat, lányokat, akikbe szerelmes volt. Asszonyok és szüzek, grófnék és kereskedőnek hallgatják „hihetetlen mosollyal és elámuló szívvel” Szindbád halkított hangú hazudozásait; akik szerették a jó bánásmódot, a szép szavakat, a hosszú leveleket és a szerelmi jelvényeket — hajszálat, vasúti jegyeket, törött kardokat —, egyszerűen a szép, színes hazugságokat. Szindbád is sok mindent szeretett, főként a nők lábát, a hófúvásos időjárást, a kis vendégfogadót, az őszi ligetet, kezeket, hajakat, női neveket, asszonyokat — s mindenért hiába rajongott, amit életében elérni óhajtott. Nem vigasztalta a száz szép nő, aki viszonzszerette s a többi sem, akik ábrándvilágában piros karikákon hintáztak.

Ez a Szindbád él a különböző történetekben, olykor egész romantikus históriákba rajzolva. Krúdy világát és ironikus-romantikus magatartását ez az alak fejezi ki legteljesebben. A Szindbád-novellákban Krúdy egy új novellatípust alkotott, amelyikben a líraiság a legfontosabb, a hangulati elemek, az álomszerűség és az asszociáció szabad csapongása. Regényeiben

többször gondolt a valóság fátyol nélküli megírására is. A vörös postakocsiban (1913) például a „pesti vásár”, a századforduló magyar fővárosának a regényét kívánta megírni. Realista szándéka azonban különös formát öltött: a valóságból ismeretes alakokat a vörös postakocsi álombeli tájak felé vitte, ábrándokba. Minden regénye csillogó novelladarabok, prózába fogott költemények sorozata. Álom és valóság egybemosódik a hősei tudatában csakúgy, mint az ábrázolásban.

A hagyományos regény felől nézve írói világa szűkösnek tűnhet, a műfaj babonájától szabadulva azonban művészetét a modern próza egyfajta, az európai próza fejlődésével lépést tartó kísérleteként méltányolhatjuk. Mert Krúdy, mikor a magyar regény hagyományos világából kilépett, olyan tájra indult, s olyan eredményeket ért el, amelyek a 20-as évek kísérleti regényei felé mutattak. Az emlékezés, az idő „dallamosításával”, a belső monológgal, a lélek kísérteties tájainak a felidézésével némiképp Proustot is megelőzte. Rokon művészetükben a múlt nosztalgiaja, a lírai telítettség és az eszmetársítások gazdagsága is. Persze a különbségek legalább ennyire szembetűnők. Proustnak más az anyja, polgári, sőt nagypolgári, a Krúdy ábrázolta világ erősen feudális jellegű; Proust tudatosan alkotott, az emlékezés mozaikjai nála beilleszkednek a mű „távlati” koncepciójába. Művészete intellektuálisan is telített, Krúdy lírikusabb alkat, emlékezése spontánabb. A jellemet atmoszférikusan fogja fel: hangulatokat, látomásokat, emlékeket közöl, nem időrendi sorrendben, hanem az emlékezésben megjelenő belső időszemlélet szerint. A deresező Szindbád ifjúkori emlékeit indul megkeresni, a „múltból jövő” hangok után jár.

Amire Szindbád vágyik: „öld épületek, vadszőlős tornácok, nyújtózók ebek, messzire hangzó barátságos köszöntések... férfiak, pajtások, akik poharat emeltek a nőért és hazáért... karacsonyfák alatt fehérlő nők, húsos, puha, ölelésre termett lusta asszonyok... felejthetetlen ebek és nagy fák az udvar sarkában, furcsa öregemberek, piros őrszi alkonyatok, kiáltó madarak és mese-mondó öregasszonyok”, emberek, akik otthon érzik magukat, áhítatosan tisztelik az életet és zokszón nélkül fogadják az el nem kerülhető halált — vágyálom. Ezt az álomot keresi a féltrehúzó Krúdy reménytelenül. A melegtől, fáradt Krúdy alakította ki magának véglegesen az emlékező stílust, ez a fáradt, lemondó ember rajzolta meg számtalan alakban az elkésett lovagot. Nem nézett meg közelről semmit, inkább messzebb tartotta alakjait, tárgyalt az időben, hogy a mesék lebegő kísérteteként lüssa. A remény ritkán lobbant benne: az élet unalmát borral, nővel, kártyával és lóversennyel vélte enyhíthetőnek. Fontosnak csak az írást tartotta, a tücsök ciripelését. A sebes szívűek, a csillagvárók, az életuntak és — onnaga vigasztalására.

Álmodozott — mondták róla a kortársak. A subáján alvó emléket ébresztette — vélte magáról. Nem is akart többet csinálni. Álmodozásaival és esőmosta jeleivel azonban modern törekvések öntudatlan elődje volt. A hagyományos formák feloldása, a szabad asszociációk érvényesítése, az időérzet lírai felbontása, az idő „dallamosítása”, a nagytás, a képek egymásba oldása mind, mind az ő hozománya.

„En írónak születtem, semmi másnak” — írta élete vége felé is. Író volt, az írás erkölcsé értelmében feddhetetlen. Móricz mellett a század első felének talán a legnagyobb prózaírója.

Crone Mihály